

*І. А. Максименко,
доцент кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут"*

ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті розкрито діяльність суб'єктів національного підприємництва в умовах фінансової кризи, розглянуто підходи до подолання її наслідків.

It is analized the activiti of individuals of national enterprizes under conditions of sinancial krisis. Approaches teo overcoming of its aftermath are examined

ВСТУП

Негативні наслідки світової фінансової кризи порівнюють з результатами Великої депресії, називаючи її "другою великою депресією". У 2008 році світова економіка втратила близько 19 трлн доларів, з яких 2,6 трлн — за кілька днів після 16 вересня.

Україна сьогодні відрізняється високим ступенем інтеграції у світову економіку. Під впливом глобальної фінансової кризи національна економіка переживає чи не найскладніший період за всю свою історію. Серйозні потрясіння відбуваються практично в усіх галузях. Найбільш успішні за останні роки сектори економіки — банки, гірничо-металургійна промисловість і нерухомість — виявилися фактично на порозі обвалу.

Під гнітом проблем активізувалася економічна думка. Із багатьох питань, що стосуються фінансової кризи, широко обговорюються причини кризи, її наслідки, пропонуються різні варіанти дій для бізнесу, урядів і суспільства по її подоланню [1, с. 13].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз діяльності суб'єктів національного підприємництва в умовах світової фінансової кризи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Україна відчула наслідки глобальної фінансової кризи сильніше за всіх, зайнявши непочесне перше місце у світі по падінню фінансового ринку, — майже на 70%. У 2007 році вітчизняний фінансовий ринок був другим у світі за прибутковістю, а в 2008 році став одним із найнеприбутковіших.

На піку кризи лідерами падіння в українській економіці стали не найслабкіші компанії: Енергогенератор Донбасенерго втратив 30%, Дніпроенерго — 25%, Укрнафта просіла на 20%, Акції Єнакіївського металургійного заводу схудли на 15%. Найбільше втратив Нікопольський завод феросплавів — мінус 64,4%.

Мільярдами обчислюються втрати найбільших українських бізнесменів. За час двомісячної фінансово-економічної кризи українські багатії втратили 130 млрд грн. Це сума, яка дорівнює щорічним витратам держбюджету [3, с. 33].

Найчастіше їхні компанії знецінювалися під час обвалу фондового ринку. Розраховуватися своїми "кровними" олігархам доводилося і за прострочені банківські кредити, і за напружені торгові відносини з сусідніми країнами.

Більше всіх дісталось Р. Ахметову — одному з найбагатших жителів Європи, чий статок ще навесні, за вер-

сією журналу "Кореспондент", склав 31,1 млрд доларів. Так, компанії, що належать Р. Ахметову, з початку року подешевіли на 13,6 млрд доларів. Головним баластом став один з основних активів — Азовсталь: за період кризи це підприємство здешевіло на 87% [3, с. 33].

Не набагато кращий стан і у його колег по клубу мільярдерів, їх підприємства також знаходяться на межі виживання.

Холдинг Індустріальний союз Донбасу (ІСД), співвласником якого є С. Тарута (статок до кризи оцінювався в 2,37 млрд доларів), у свою чергу втратив 4,8 млрд. Відбулося падіння вартості акцій практично всіх металургійних заводів, які входять до ІСД. Найбільше впали акції Дзержинського (-76%) і Алчевського (-92%) металургійних заводів. Подібний обвал означає, що С. Тарута, який контролював одну третину ІСД, на сьогоднішній день залишив клуб мільярдерів.

Активи, підконтрольні мільярдери-соціалісту, директору Маріупольського металургійного заводу ім. Ілліча В. Бойко, зменшилися на 4,2 млрд дол. Портмоне "хазяїна Маріуполя" через уцінку акцій заводу стало тоншим на 55%.

Постраждав і наймолодший український мільярдер К. Жеваго, статок якого до кризи оцінювався в 5,2 млрд дол. Щоб вийти непошкодженим з цунамі світової кризи, 34-літньому підприємцю довелося здати свої позиції в Канаді та Болгарії. Після такого демаршу К. Жеваго "зубожів" більше ніж на 5 млрд дол. Крім того, на початку жовтня він змушений був продати 21% акцій своєї компанії Ferrexpro, які були банківською заставою, щоб погасити кредит, виданий американським банком JPMorgan Chase. У результаті частка К. Жеваго в компанії зменшилася до 51%, а сама Ferrexpro здешевіла більше ніж у десять разів — з 5,5 млрд до 463 млн доларів США.

Як виявилось, найбільше постраждав той, хто у свій час успішно вийшов на IPO або залучив у свої проекти іноземні інвестиції. В основному під удар потрапили найліквідніші позиції українського фондового ринку. За увесь час кризи — літо й осінь 2008-го — основні активи найбагатших українців знецінилися більше ніж на 90% від своєї початкової вартості [3, с. 33].

Серед базових причин називаються наступні. Падають світові ринки: більш стійкіші роблять це плавно, молоді ж ринки зростають бурхливіше і падають різкіше. Крім того, існують й інші фактори, це, наприклад, для Росії — падіння цін на нафту, для України — погіршення кон'юнктури на міжнародних ринках металу. В 2008 році металургія почувала себе набагато гірше, ніж у по-

Таблиця 1. Глибина падіння національних фондових бірж, % (станом на 16.09.2008 р.)

Назва країни	Глибина падіння
Україна	- 69,7
Китай	- 61,2
Румунія	- 54,4
Росія	- 53,8
Болгарія	- 49,9
Словенія	- 42,5
Сербія	- 38,4
Угорщина	- 28,1
Німеччина	- 25,0
Великобританія	- 21,7

Джерело: Кореспондент. — 2008. — № 36 (325). — 20 сентября. — С. 40

заминулих роках. Крім того, ще існує і наш, український фактор — політична нестабільність.

Чи залишаться хімічна і металургійна галузі флагманами української економіки після кризи? На думку віце-президента Всесвітнього банку по регіону Європи і Центральної Азії Шігео Катцу, і металургія, і хімія — це надзвичайно конкурентні сегменти світового ринку. Тому, на його думку, в першу чергу, криза змусить власників цих підприємств займатися модернізацією технологій і устаткування. Безумовно, у процесі модернізації у приватних компаній можуть виникнути потреби в державній підтримці. Шігео Катцу вважає, що вона повинна надаватися на тривалі терміни. Головна сила комерційних підприємств — в умінні змінюватися в залежності від умов ринку. Тому тим бізнес-групам, які не зможуть займатися модернізацією виробництва і підвищувати якість своєї продукції, прийдеться шукати нових стратегічних партнерів. Державі не варто втручатися в ці процеси, вважає Шігео Катцу. Завдання уряду в умовах кризи — це, в першу чергу, забезпечення соціального захисту населення через створення нових робочих місць. Для цього уряд може використовувати бюджетні ресурси для розвитку інфраструктури, яка вкрай необхідна багатьом компаніям. Уряд може також зменшити бюрократичне і регуляторне навантаження на підприємства [4, с. 7].

Світова фінансово-економічна криза поділила українських підприємців на тих, хто вважає її трагедією, і тих, хто зможе скористатися нею як шансом. Останніх явно буде більше. Наприклад, менеджери великих корпорацій з неприхованою радістю розповідають, що тепер, коли не потрібно гнатися за конкурентами, щоб не втратити частку доходу ринку, вони зможуть провести давно намічену реорганізацію, модернізувати управлінські процеси, подумати про стратегію розвитку і встановлення нового програмного забез-

печення. Менше радості в тих, у кого справи йдуть зовсім погано, проте в них ще більше стимулів припинити випуск продукції з високою собівартістю [5, с. 15].

В період економічної кризи надзвичайно жорстко перевіряється, як розвивався бізнес, те чи підприємство до кризи. За цією ознакою умовно всі підприємства можна поділити на дві великі

групи. До першої слід віднести компанії, що намагалися вести продуману, навіть у чомусь консервативну бізнес-політику, однак потрапили під негативний вплив зовнішнього економічного середовища. Ці компанії потребують для реструктуризації своєї економічної діяльності допомогу в менших обсягах, ніж компанії першої групи. Тому в програмах допомоги, вважає І. Бураковський, директор Інституту економічних досліджень і політичних консультацій, необхідно робити ставку саме на такі компанії, адже вони мають високі шанси порівняно швидко відновитися після кризи [6, с. 30].

До другої слід віднести компанії, які протягом багатьох років проводили досить ризиковану політику, що знаходила свій прояв у різних формах.

По-перше, в прагненні отримати максимальний прибуток, інтенсивно використовуючи наявні потужності і методи ведення бізнесу, але при цьому масштабно не займаючись стратегічною модернізацією виробництва і пошуком якісно нової бізнес-моделі.

По-друге, у свідомому залученні великих обсягів кредитних коштів без реального врахування ризиків їх повернення. Як зазначає Т. Вахненко, доктор економічних наук з Інституту економіки і прогнозування НАН України, діагнозом для України у 2006—2009 роках став економічний термін "синдром надмірного запозичення", який проявився в 90-х роках після серії фінансових криз в економіках країн, що розвиваються [7, с. 23]. Вітчизняний бізнес, промислові компанії, позичаючи багато і відразу, вирили собі яму корпоративного дефолту, в яку в 2009 році може потрапити більше половини підприємств. За даними компанії Astrum Investment Management, за результатами дев'яти місяців 2008 року найбільші запозичення мали наступні компанії: Нафтогаз України — 10, 53 млрд грн., Індустріаль-

ний союз Донбасу — 5,12, Південно-Західна залізниця — 4,12, Донецьк-сталь-Металургійний завод — 4,11, Алчевський металургійний комбінат — 2,80, Кернел-Трейд — 2,56, Українелеком — 2,31, Інтерпайп Україна — 2,23, Миронівський хлібопродукт — 2,10, Українські радіосистеми — 2,02 млрд грн. [7, с. 23].

За оцінками інвесткомпанії Phoeni Capital, загальні виплати у 2009 році по зовнішньому боргу досягнуть 30 млрд доларів, причому корпоративний сектор з цієї суми заборгував біля 27 млрд. На думку профільних експертів, загальна заборгованість корпоративного сектора (включаючи публічні і непублічні компанії) перед зовнішніми і внутрішніми кредиторами досягла 50% від ВВП. Левову частку складають борги українських підприємств, частина з яких вже оголосила себе банкрутами [7, с. 23].

В докризовий період більшість коштів залучалася компаніями в розрахунок на майбутню можливість рефінансування старих боргів за рахунок нових. Сьогодні на таких умовах можливість залучення позикового фінансування в необхідних обсягах практично відсутня.

У списку дефолтників більшість експертів називають українські банки. Після Промінвестбанку тимчасова адміністрація НБУ введена в Укрпромбанку. Те ж саме сталося й у банку Надра. Вижити можуть лише банки, що отримають рефінансування у своїх материнських структурах і пільгові умови повернення цих кредитів. Приклади такі є. У середині жовтня минулого року австрійський холдинг Raineisen Zentralbank Osterreich надав Райффайзен Банку Аваль позику на 180 млн доларів до кінця 2008-го з можливістю пролонгації на два роки. Ще 75 млн доларів від материнського банку одержала компанія Райффайзен Лізінг Аваль. Тепер, навіть якщо борг і не буде вчасно виплачений, то є можливість домовитися про прийнятні умови його реструктуризації [7, с. 24].

Погіршує ситуацію девальвація національної валюти, що у разі збільшила борги підприємств, чий дохід був номінований у гривнях. Здешевлення гривні різко ускладнило виплату корпоративного боргу. Постраждали насамперед імпортери і компанії, що не мали доларових доходів.

У 2009 році у вітчизняного бізнесу залишаться тільки два шляхи: або сплачувати борги, навіть заклавши для цього виробничі потужності, або ж домовлятися з кредиторами про реструктуризацію боргів. У іншому випадку в результаті масових корпоративних дефолтів українські компанії будуть переходити в іноземну власність.

Фінансова криза зробила найприбутковішим бізнесом торгівлю компаніями. В кінці минулого року успішно продавалися не тільки малі підприємства, такі як, наприклад, станції телебачення, аптеки і кафе, але й п'ятизіркові готелі, цегляні заводи, транспортні оператори і банки. Причин такого зростання ринку готового бізнесу декілька. По-перше, недооцінені українські активи на фоні глобальної кризи обезцінилися ще більше і стали доступними не тільки великому, а й більш мобільному середньому бізнесу. У підсумку середня сума угод стала меншою, але їх кількість зросла в рази. За даними компанії "Сократ", у 2008 році ринок готового бізнесу зріс в Україні до 8,6 млрд доларів, а у 2009 його обсяги досягнуть рекордних 10 млрд доларів [8, с. 21].

Надлишок пропозиції у свою чергу призвів до зниження цін на купівлю готового бізнесу, і деякі компанії за лічені місяці здешевіли у декілька разів. Головною причиною зниження цін на ринку готового бізнесу експерти вважають припинення популярних кредитних програм, від яких у значній мірі залежала активність українського бізнесу, так як його діяльність фінансувалась не тільки за рахунок власних, але й за рахунок позичених коштів.

Знецінені компанії привертають увагу не тільки вітчизняних покупців, а й зарубіжних інвестиційних фондів. Один із них — Horizon Capital, який готовий викласти 390 млн доларів для купівлі українських підприємств. Зацікавленість іноземних покупців у значній мірі залежить від галузі, до якої відноситься компанія. Наприклад, металургійні і хімічні підприємства швидше за все можуть купити саме іноземні інвестори, які володіють достатніми коштами і профільними активами в інших країнах. Покупцями тут можуть бути або ті, хто є споживачами їх продукції, або міжнародні трейдери хімічної продукції, або постачальники природного газу. В українських підприємств може просто не вистачити коштів на купівлю металургійного чи хімічного гіганта [8, с. 22].

Отже, в умовах недосяжності кредитів та погіршення кон'юнктури зовнішніх ринків більше за всіх понесуть втрати експортно орієнтовані компанії і галузі, в яких економічна діяльність фінансувалась в основному за рахунок запозичень.

В умовах подолання наслідків світової фінансової кризи Міжнародний валютний фонд закликав усі країни світу зменшити податкове навантаження як мінімум на 2 % ВВП. До цієї поради прислухались 29 країн, у тому числі Великобританія, США, Китай, Польща та ін. В Росії,

наприклад, за пропозицією уряду Російської Федерації Держдума проголосувала за зниження податку на прибуток підприємств з 24 до 20 % (з урахуванням пільг, які надає місцева влада новим виробництвам, податок зменшується до 16 %), утричі збільшена норма амортизації і відмінений авансовий метод сплати податку на прибуток. У 2009 році російські підприємства будуть платити податок не з "паперового" прибутку, а з реального — за підсумками року разом з розподілом дивідендів. Таким чином, у російських підприємств додатково залишиться біля 700 млрд рублів (біля 140 млрд гривень), а податкове навантаження в цілому по країні зменшиться на 10 %. На наступному етапі боротьби з кризою російська влада планує зменшити ставку ПДВ з 18 до 15 % [9, с. 16].

В Україні все навпаки. Ще до нового року парламент за пропозицією уряду підвищив на 13 відсотків мито на імпорتنі товари, а також акцизи на нові автомобілі і в декілька разів збільшив транспортний збір. Чекає свого розгляду у парламенті законопроект про введення ринкового податку. Якщо він буде прийнятий, то торговцям прийдеться платити за день до 15 грн. за 1 кв. м торгової площі замість 3,5 грн. за все місце. Іншим своїм законопроектом Кабмін пропонує заборонити підприємствам відносити на валові витрати, які не оподатковуються, витрати на купівлю товарів чи послуг у підприємств, які сплачують єдиний податок. У такий спосіб Мінфін очікує збільшення надходжень до бюджету на 1,2 млрд грн. Експерти впевнені, що це призведе лише до того, що бізнес, який хоч якось прагнув працювати чесно, перейде в тінь або просто припинить свою діяльність [10, с. 34].

В умовах, що склалися, вітчизняний бізнес масово виводить капітали в офшори. Причому інтерес до офшорів як засобів оптимізації податків зростає не тільки боку великого, але і середнього бізнесу. Обсяг операцій з офшорними компаніями в 2008 році склав 12 млрд грн. Найпопулярнішими зонами виводу капіталів стали Кіпр, Беліз, Панама, Гонконг, Сейшельські острови і Британські Віргінські острови. Саме там більшість офшорів з українським корінням. За останні два роки, за інформацією Держкомстату і НБУ, в офшори було виведено близько 3 млрд доларів. Тільки за дев'ять місяців минулого року імпорتنі операції через офшори збільшилися на 86%, досягши 3 млрд грн. На думку багатьох експертів, при нашій податковій політиці та ще й на тлі економічної кризи інтерес до офшорів і надалі буде зростати [11, с. 39—40].

ВИСНОВКИ

В умовах подолання кризи суб'єктам господарювання — фізичним особам, приватним компаніям і навіть державі — необхідно підвищувати ефективність своєї діяльності. Вітчизняним підприємцям важливо наполегливо вдосконалювати навички ведення бізнесу, звільнятися від непрофільних активів, розвивати перспективні альтернативні напрями.

У процесі подолання кризи, подальшого розвитку необхідно поглиблювати інноваційність економічної діяльності, нарощувати ефективність, скорочувати споживання ресурсів, формувати нові галузі, які стануть лідерами наступних хвиль зростання.

Державна допомога банківському і реальному секторам економіки повинна надаватися у формі кредитів і таким чином, щоб виключити регулярні державні інтервенції на користь одного й того ж суб'єкта економічної діяльності, щоб кредити обов'язково повертали, а процедури допомоги були відкритими і прозорими.

Література:

1. Кризис дает время подумать // Эксперт. Украинский деловой журнал. — 2008. — № 46. — 24—30 ноября. — С. 15.
2. Пасхвер А., Бироваш, М. Великая депрессия // Корреспондент. — 2008. — № 36 (325). — 20 сентября. — С. 39—42.
3. Бироваш М. Время худеть // Корреспондент. — 2008. — № 42 (331). — 1 ноября. — С. 33—35.
4. Дубинский А. Шигео Катцу: "Без доверия между государственными органами выход из кризиса невозможен" // Экономические известия. — 2008. — № 217 (980). — 1 декабря. — С. 7.
5. Кризис как шанс // Эксперт. Украинский деловой журнал. — 2008. — № 42 (185). — С. 15.
6. Бураковский И. Размышления о кризисе // Инвестгазета. — 2008. — № 48. — 07—14 декабря. — С. 30.
7. Бироваш М. Пассив активов // Корреспондент. — 2009. — № 3 (342). — 31 января. — С. 23.
8. Бироваш М. Заводской конвейер // Корреспондент. — 2009. — № 1 (340). — 17 января. — С. 21—22.
9. Лавриненко И. Помощи не ждите // Эксперт. Украинский деловой журнал. — 2008. — № 46. — 24—30 ноября. — С. 15—19.
10. Щербина А. Бизнесмены ищут тень // Корреспондент. — 2009. — № 2. — 24 января. — С. 34—35.
11. Бироваш М. Сделали выводы // Корреспондент. — 2008. — № 48. — 13 декабря. — С. 38—41.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2009 р.